

ประเทศไทยหลังโควิด

โดย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณนายแพทย์ประเวศ วะสี

ปาฐกถา ณ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๔ มิถุนายน ๒๕๖๓

๑.

โลกวิกฤต - โควิดจึงมา

เชื้อไวรัสโคโรนาสามารถระบาดลูกกลมทั่วโลกในเวลารวดเร็ว จากปลายปี ค.ศ.2019 เพราะโลก**ไม่มีภูมิคุ้มกัน**เหมือนร่างกายของเราต้องมีระบบภูมิคุ้มกัน ถ้าระบบภูมิคุ้มกันบกพร่อง เช่น คนเป็นโรคเอดส์ก็จะตายเพราะโรคติดเชื้อที่มาจากภายนอก หรือมาจากมะเร็งซึ่งเกิดขึ้นภายใน โลกสมัยใหม่แม้มีความเจริญมากมายหลายอย่างแต่ก็ตกอยู่ในสภาพภูมิคุ้มกันบกพร่องเหมือนเป็นโรคเอดส์ เมื่อเชื้อโคโรนาไวรัสเข้าคนได้คนหนึ่งก็ลูกกลมอย่างรวดเร็วไปทั่วโลก เพราะ**โลกทั้งโลกเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน**

ขณะที่ความเป็นจริง คือ ความเป็นหนึ่งเดียวของโลกทั้งใบ แต่จิตมนุษย์ไม่ได้เป็นเช่นนั้น

จิตมนุษย์ยังเล็กและคับแคบไม่เห็นความเป็นทั้งหมดหรือองค์รวม (The Whole) แต่เห็นแบบแยกส่วน คิดแบบแยกส่วน และทำแบบแยกส่วน

การคิดและทำแบบแยกส่วนจะนำไปสู่การเสียสมดุลเสมอ การไม่มีดุลยภาพทำให้ภูมิคุ้มกันบกพร่อง ก่อนโควิดมาโลกเสียสมดุลในทุกมิติ ทั้งทางสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และตัวมนุษย์เอง วิกฤตในทุกมิติของชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม จึงเป็นวิกฤตอารยธรรม (Civilization crisis)

โควิด-19 เป็นธรรมชาติที่มาเตือนมนุษยชาติ ถ้าไม่ปรับตัวธรรมชาติก็จะมาเตือนแรงขึ้น จนแรงพอที่จะทำให้มนุษยชาติปรับตัวครั้งใหญ่ หรือปรับอารยธรรม โดยย่อปรับจากการแข่งขันเสรี ซึ่งเป็นต้นเหตุของการเสียสมดุลไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

๒.

โลกหลังโควิด คือ

โลกแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

เรื่องการพัฒนาที่เสียสมดุล จะต้องพัฒนาไปสู่การพัฒนาที่สมดุล ผู้รู้พูดกันมานานและพูดกันมานาน แม้ผู้พูดบางท่านจะเป็นคนที่มีผู้คนเคารพรักจำนวนมาก อย่างพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ แต่สังคมก็ไม่ได้ยิน หรือไม่เข้าใจ เพราะหมกมุ่นอยู่ในโมหภูมิ หรืออวิชา หรือความไม่รู้ หรือติดกับดักความคิดเดิมๆ แต่โควิดเป็นธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ที่มาแสดงให้เห็นทั้งโลกได้รู้ว่าผลของวิธีคิดและวิถีการพัฒนาที่ไม่ถูกต้องร้ายแรงทั่วถึงอย่างไร

ผลสะท้อนจากวิกฤตโควิดน่าจะแรงพอที่ทำให้คนจำนวนมากได้คิดว่า มนุษยชาติต้องการ**จิตสำนึกใหม่ วิธีคิดใหม่** และ**การพัฒนาใหม่** ซึ่งอาจเรียกว่า **“กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา” (New Development Paradigm)** เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ทั้งระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อมในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่น ประเทศ ไปจนถึงระดับโลก

๓.

บทเรียนจากโควิดเพื่อสร้างอารยธรรมใหม่

บทเรียนจากวิกฤตโควิดมีมากมาย เฉพาะเรื่องใหญ่ ๆ คือ

- จิตสำนึกใหม่
 - วิธีคิดใหม่
 - วิธีพัฒนาใหม่
- } เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

จิตสำนึกใหม่ (New consciousness) หมายถึงจิตสำนึกใหญ่ที่เข้าถึงความเป็นหนึ่งเดียวของทั้งหมด หรือจิตสำนึกองค์รวม

วิธีคิดใหม่ คือวิธีคิดอย่างบูรณาการ ไม่แยกส่วน

วิธีพัฒนาใหม่ คือพัฒนาอย่างบูรณาการ หรือเชื่อมโยงทุกอย่างไปสู่องค์รวม เพื่อบูรณาภาพและดุลยภาพ

ทั้งหมดอาจรวมเรียกว่า **“กระบวนทัศน์ใหม่แห่งการพัฒนา”** (New Development Paradigm)

กระบวนทัศน์เก่าแห่งการพัฒนา คือ จิตสำนึกคับแคบที่รู้เฉพาะส่วน เหมือนตาบอดคลำช้าง ไม่เห็นช้างตัว นำไปสู่การคิดแบบแยกส่วนและทำแบบแยกส่วน การพัฒนาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การเมือง ล้วนทำแบบแยกส่วน จึงนำไปสู่การเสียสมดุล คือสภาวะวิกฤต อันเชื่อเชิญให้โควิดมา

กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา นำไปสู่การพัฒนาที่คำนึงถึงทั้งหมดหรือองค์รวม ซึ่งกำหนดให้ต้องมีการพัฒนาอย่างบูรณาการ เมื่อบูรณาการก็เกิดบูรณาภาพขององค์รวมในระดับ เมื่อมีบูรณาภาพก็มีดุลยภาพ หรือการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล โลกหลังโควิด หรืออารยธรรมใหม่หลังโควิด คือโลกแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสมดุล ทั้งระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อมในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชนไปจนถึงระดับโลก

๔.

มรรควิธี ๑๑ ประการในการพัฒนาประเทศไทยหลังโควิด

มรรควิธีในการพัฒนาประเทศไทยหลังโควิด ตามกระบวนทัศน์ใหม่อาจมีได้ ๑๑ ประการ ทำได้ดังต่อไปนี้

มรรควิธีที่ ๑

จินตนาการประเทศไทยที่ดีที่สุด

ควรเริ่มต้นที่จินตนาการ อย่าเริ่มที่ปัญหาเพราะปัญหามีรากเหง้าและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ถ้าเริ่มที่ปัญหาก็จะมีการชี้แจงกล่าวโทษทะเลาะกันไปมาจนติดอยู่ในอดีตไม่สามารถเคลื่อนไปสู่อนาคตได้

แต่จินตนาการเป็นการฝันถึงอนาคตที่ดี ไม่มีศัตรู และไม่มีข้อจำกัด จินตนาการยิ่งใหญ่ยิ่งมีพลังมาก คนไทยจึงควรมีจินตนาการถึงประเทศไทยที่ดีที่สุด แล้วเอาจินตนาการของทุกคนมารวมกันเป็นจินตนาการใหญ่ประเทศไทย ซึ่งจะเป็นวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมที่คนไทยทั้งชาติร่วมกันสร้าง และจะร่วมกันทำให้บรรลุกระบวนกรสร้างวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมของประเทศไทย จึงเป็นกระบวนกรที่ทรงพลังมากที่จะขับเคลื่อนประเทศ

สมมุติว่าจินตนาการประเทศไทยที่ดีที่สุด คือ การเป็น**ประเทศแห่งความสุขของคนไทยทั้งมวล** อาจมีคนเถียงว่าเป็นไปไม่ได้ที่คนทั้งมวลจะมีความสุข แต่หลักการของจินตนาการไม่คำนึงถึงความเป็นไปได้ จินตนาการไม่มีข้อจำกัด ถ้าใช้ความรู้น่าจะมีข้อจำกัดว่าด้วยความรู้ที่มี สิ่งนั้น สิ่งนี้ เป็นไปไม่ได้ เช่น ถ้าครั้งกรุงสุโขทัยมีคนบอกว่ามนุษย์จะมีหุทิพย์ (โทรศัพท์) ตาทิพย์ (โทรทัศน์) ด้วยความรู้ที่มีขณะนั้น ทุกคนยอมบอกว่าเป็นไปไม่ได้ จินตนาการต้องนำมาก่อนโดยไม่คำนึงถึงความเป็นไปได้ เรียกว่าจินตนาการอย่างสุดๆ แล้วความรู้ค่อยตามมา อย่างเจ้าชายสิทธัตถะทรงมีจินตนาการนำมาก่อนว่า “มนุษย์พ้นทุกข์ได้” แต่ไม่ทรงมีความรู้ ดังที่ทรงลองผิดลองถูกอยู่ตั้ง ๖ ปี ก่อนตรัสรู้ จินตนาการทำให้เกิด ฉันทะ วิริยะอย่างแรงกล้าที่จะแสวงหาความรู้ให้ทำได้

สมมุติว่าคนไทยมีจินตนาการใหญ่ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่คนทั้งมวลมีความสุข เราก็มาดูกันต่อไปว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้คนไทยทั้งมวลมีความสุข ดังตัวอย่าง **ปัจจัย ๘ แห่งความสุขของคนทั้งมวล** ดังต่อไปนี้

ปัจจัย	ความหมาย
๑. ทุกคนมีบ้านอยู่ มีอาหารกินอิ่มทุกมื้อ	...ระบบเศรษฐกิจใหม่
๒. มีความปลอดภัย	...ระบบภูมิคุ้มกัน
๓. มีครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง	...สัมพันธ์ภาพที่ดีทางสังคม
๔. มีสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลสุขภาพ	...ระบบนิเวศ
๕. มีจิตใจและวัฒนธรรมดีงาม	...จิตใจ และวัฒนธรรม
๖. เป็นสังคมใช้ความรู้และปัญญา	...สังคมเรียนรู้ การศึกษา และ การสื่อสารที่ดี
๗. มีระบบสุขภาพที่ดี	...ระบบสุขภาพ
๘. มีสมรรถนะในการจัดการทุกระดับ	ระดับบุคคล ชุมชน ท้องถิ่น องค์กร และระดับประเทศ

ปัจจัย ๘ แห่งความสุขของคนทั้งมวล คือ รูปธรรมที่ขยายนิยามของสุขภาพที่ว่า สุขภาพ คือ สุขภาวะที่สมบูรณ์ ทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา

ข้อ ๘ สมรรถนะในการจัดการนั้น มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะ **“การจัดการทำให้สิ่งที่เป็นไปได้เป็นไปไม่ได้” - Management makes the impossible possible** แต่เป็น ภูมิปัญญาที่เกือบจะหายไปจากสังคมไทยโดยสิ้นเชิง เพราะเหตุ ๒ ประการคือ

(๑) วิธีคิดในสังคมไทย

(๒) ระบบการศึกษาที่ผิดพลาด

สังคมไทยติดกับวิธีคิดอย่างหนึ่ง คือ คิดว่าดีชั่วเป็นกรรมส่วนบุคคล ขาดความเข้าใจว่า โครงสร้างและระบบเป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของบุคคลและองค์กรอย่างสำคัญ เมื่อขาดความคิดเชิงระบบก็ไม่สนใจเรื่องการจัดการ การศึกษาที่เน้นการท่องวิชาเป็นวิชาๆ ก็ทำให้จัดการไม่เป็น เมื่อมีปัญหาที่โทษกัน นำไปสู่ความขัดแย้งและปัญหาที่ซับซ้อนหมักหมม ยิ่งขึ้น แท้ที่จริงปัญหาเกือบทั้งหมดเกิดจากระบบและขาดการจัดการที่ดี

เพราะฉะนั้นปัจจัยแห่งความสุขของคนทั้งมวลข้อ ๘ จึงระบุนุสรมรรณะในการจัดการทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงประเทศ ถ้าการจัดการดีก็จะทำให้สิ่งที่เป็นไปได้เป็นไปได้ เรื่องนี้จะโยงไปถึงเรื่องการศึกษาและบทบาทของภาคธุรกิจ การศึกษาจะต้องเปลี่ยนจากการเรียนรู้จาก “ท่อง” เป็นเรียนรู้จาก “ทำ” เพราะท่องเท่าไรก็จัดการไม่เป็น แต่ทำ ทำให้ทำเก่ง คิดเก่ง และจัดการเก่ง ภาคธุรกิจมีการจัดการแข่งแรงที่สุด จะต้องเข้ามามีบทบาทในการพัฒนา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

มรรค ๑๑ ในกระบวนการทัศน์ใหม่ ในการพัฒนาประเทศไทยหลังโควิด
มรรคที่ ๑ คือการสร้างเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วม ดังกล่าวข้างต้น อันได้แก่ปัจจัย ๘ แห่งความสุขของคนทั้งมวล ซึ่งเป็นเป้าหมายร่วมกันของทุกภาคส่วนในสังคมไทย ที่จะระดมกำลังกันตามมรรคที่ ๒ - ๑๑ ดังจะกล่าวต่อไป เพื่อให้บรรลุเป้าหมายความสุขของคนไทยทั้งมวล ตามที่ร่วมสร้างไว้ในมรรคที่ ๑

มรรควิธีที่ ๒

พลังพลเมืองที่ตื่นรู้และกัมมันตะ

พลังที่จะขับเคลื่อนการพัฒนาที่ใหญ่ที่สุด คือ พลังของคนไทยทั่วประเทศ แต่ถ้าราษฎรมัวหลับไหล ไม่ตื่นตัวเพื่อส่วนรวม เจือยชา ไม่รู้ร้อนรู้หนาว ไม่กัมมันตะ (active) ก็ไม่เรียกว่าเป็นพลเมือง (citizen) หรือกำลังของเมือง ประชาชนที่มีจิตสำนึกตื่นรู้ในศักดิ์ศรี และศักยภาพแห่งความเป็นคนของตนเองต้องการทำอะไรดี ๆ เพื่อส่วนรวม มีข้อมูลข่าวสารเป็น informed citizen มีการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำในประเด็นสาธารณะต่างๆ ก็จะกลายเป็นพลังพลเมืองที่ตื่นรู้และกัมมันตะ พลังพลเมืองที่ตื่นรู้และกัมมันตะเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี สังคมดี และศีลธรรมดี ระบบการศึกษาและการสื่อสารควรกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง บุคคล องค์กร และสถาบันต่างๆ ในสังคม ควรร่วมสร้างพลังพลเมือง

มรรควิธีที่ ๓

อริฐบลีคก่อนใหม่ในการสร้างสรรค์ประเทศไทยหลังโควิด

ปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญที่สุดที่กักขังประเทศไทยไว้ให้เจริญไม่ได้ และจิกตักกันเหมือนไก่อยู่ในขัง คือ **โครงสร้างอำนาจ** สังคมไทยมีวัฒนธรรมอำนาจมาอย่างน้อยตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา อันประกอบด้วย **การคิดเชิงอำนาจ** **สัมพันธภาพเชิงอำนาจ** และ **โครงสร้างอำนาจ** ประเทศไทยเป็นรัฐราชการ ระบบราชการคือระบบอำนาจรวมศูนย์ โครงสร้างอำนาจทำให้เกิดการบีบคั้น มีการเรียนรู้อย่างน้อย คนในโครงสร้างมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนมาก เช่น ททุจริตฉ้อฉล ไม่รับผิดชอบ สังคมปัจจุบันซึ่งซับซ้อนและมีปัญหาต่างๆ การใช้อำนาจไม่ได้ผล ในวิกฤตโควิดก็เห็นได้ชัดว่าคนมีอำนาจแต่ไม่มีความรู้ ในเนื้อหาสาระทำอะไรไม่ถูก โครงสร้างอำนาจเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้บ้านเมืองวิกฤต **ประเทศไทยหลังโควิดจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจ ให้เป็นโครงสร้างทางปัญญา**

ฟังดูเหมือนเป็นเรื่องยากเย็นแสนเข็ญ จะต้องเข่นฆ่ากัน ถ้าเข้าใจก็ทำได้ไม่ยากและทำได้ด้วยความสุข ใจที่คิดเข่นฆ่ากันนั้น เพราะไม่เข้าใจจึงไม่สำเร็จ

วิธีการคือใช้อริฐบลีคก่อนใหม่ ซึ่งเป็นอริฐบลีคทางปัญญา เข้ามาก่อสร้างประเทศไทย แทนแห่งอำนาจ

อริฐบลีคก่อนใหม่ คือ การรวมตัวร่วมคิดร่วมทำเป็นกลุ่มๆ กลุ่มละ ๕ – ๖ คน บ้าง ๙ คน ๑๐ คน บ้าง

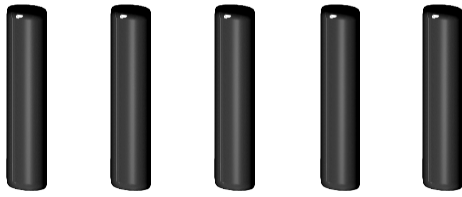
รวมตัว = มีความเสมอภาค และภราดรภาพ

ร่วมคิด } = การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ

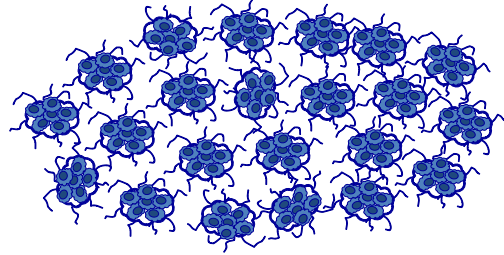
ร่วมทำ } = ในสถานการณ์จริง

กลุ่มไม่ใช่โครงสร้างอำนาจ โครงสร้างอำนาจเป็นสัมพันธภาพทางดิ่ง จึงเรียกว่าแห่งอำนาจ (ภาพ ก.) กลุ่มเป็นโครงสร้างทางราบ

การเมือง ราชการ การศึกษา ธุรกิจ ศาสนา

(ก) โครงสร้างอำนาจ หรือแท่งอำนาจ

(ข) การรวมตัวร่วมคิดร่วมทำ เป็นกลุ่มๆ เป็นโครงสร้างทางราบ

รูปที่ ๑ โครงสร้างทางตั้ง (ก) และโครงสร้างทางราบ (ข)

ดังในภาพ (ข) ที่ใช้การเรียนรู้หรือใช้ปัญญา และเมื่อเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ ทำให้เกิดปัญญาร่วม (Collective Wisdom) ทำให้ฝ่าความยากไปสู่ความสำเร็จ

เนื่องจากกลุ่มไม่ใช่สัมพันธภาพเชิงอำนาจ แต่มีความเสมอภาคจึงมีภราดรภาพ มิตรภาพยังให้เกิดสุข กลุ่มจึงมีความสุขประดุจบรรลุนิพาน

กลุ่มหรืออิฐบล็อกจากก้อนใหม่ จึงเป็นอิฐบล็อกประชาธิปไตย เป็นอิฐบล็อกทางปัญญา เป็นอิฐบล็อกแห่งความสุข เพราะฉะนั้นควรมีการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำในทุกพื้นที่ ในทุกองค์กร และในการทำงานทุกประเด็น เมื่อเป็นเช่นนี้โครงสร้างเชิงอำนาจก็จะเปลี่ยนเป็นโครงสร้างทางปัญญา

เมื่อพระพุทธองค์ประทับบนเขาคิชฌกูฏเป็นครั้งสุดท้าย ธรรมะที่ตรัสสอนมากที่สุดคือ **อปปริหานิยธรรม** หรือธรรมะเพื่อความเจริญในกายเดียว อปปริหานิยธรรม คือ ธรรมะเพื่อการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำ

มรรควิธีที่ ๔

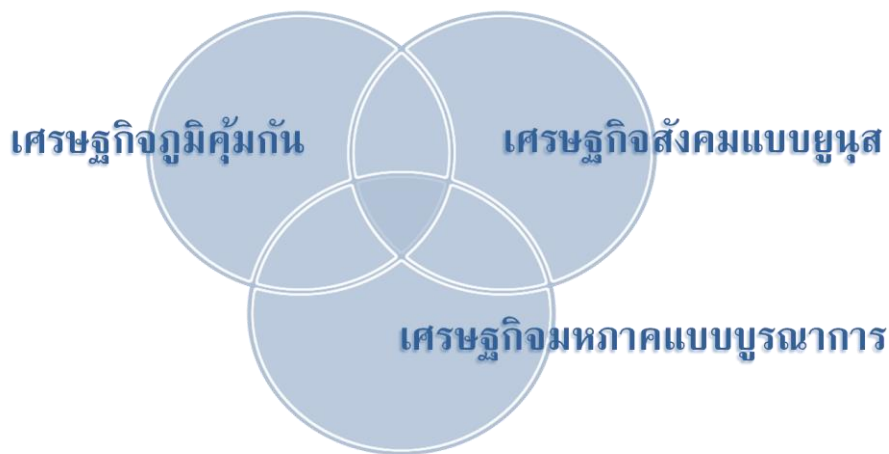
ระบบเศรษฐกิจใหม่

ระบบเศรษฐกิจที่ผิดทำให้โลกวิกฤต เพราะเป็นการคิดและทำแบบแยกส่วน ทำให้โลกเสียสมดุล กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาเป็นกระบวนทัศน์องค์รวมและบูรณาการ ที่มองว่ามนุษย์และธรรมชาติทั้งหมดอยู่ในองค์รวมหนึ่งเดียวกัน เหมือนร่างกายของเรา จะทอดทิ้งส่วนหนึ่งส่วนใดไม่ได้ ฉะนั้นระบบเศรษฐกิจจึงเปรียบประดุจระบบสุขภาพจิตโลहितไปหล่อเลี้ยง

ร่างกายอย่างทั่วถึงทันกาล จะทิ้งให้ส่วนใดส่วนหนึ่งขาดเลือดไม่ได้ เพราะจากกระทบร่างกายทั้งหมด ระบบเศรษฐกิจจึงไม่ใช่การแข่งขันเสรี

ระบบเศรษฐกิจใหม่เน้นที่ความทั่วถึงเป็นธรรม ไม่ใช่จีดีพี ดัชนีชี้วัดเศรษฐกิจใหม่ คือ **การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่** หรือ **สตพ.** ไม่ใช่จีดีพี การจะสร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่ ระบบเศรษฐกิจใหม่มีองค์ ๓ หรือ ๓ วงที่คล้องกันอยู่ ได้แก่

- (๑) ระบบเศรษฐกิจภูมิคุ้มกัน
- (๒) ระบบเศรษฐกิจสังคมที่ทั่วถึงเป็นธรรมแบบยูเนส
- (๓) ระบบเศรษฐกิจมหภาคแบบบูรณาการ

รูปที่ ๒ ระบบเศรษฐกิจใหม่ มี ๓ วงที่คล้องกันอยู่

เศรษฐกิจภูมิคุ้มกัน หมายถึง ระบบที่ประชาชนจำนวนมากที่สุดมีความมั่นคงเรื่องที่อยู่อาศัย และอาหาร มีครอบครัวอบอุ่น มีชุมชนเข้มแข็ง โดยการจัดสรรที่ดินทำกินให้ชุมชนอย่างพอเพียง การมีบ้านอยู่ มีอาหารกิน มีครอบครัวอบอุ่น มีชุมชนเข้มแข็ง เป็นชีวิตที่มีภูมิคุ้มกันและมีความสุขอย่างยิ่ง ระบบนี้ควรจะครอบคลุมประชาชนมากที่สุดที่จะมากได้ ที่แม้โลกจะผันผวนพลิกผันอย่างไร ผู้ที่อยู่ในระบบภูมิคุ้มกันแบบนี้ก็จะเป็นไร ระบบนี้จะป็นฐานให้ประเทศมั่นคง

ระบบเศรษฐกิจสังคมที่ทั่วถึงเป็นธรรมแบบยูนิส ยูนิสเป็นนักเศรษฐศาสตร์ ชาวบังกลาเทศที่ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ในฐานะที่ทำธนาคารคนจน เขาทำงานกับคนจนมาหลายทศวรรษ และพบว่าถ้าคนจนได้รับการสนับสนุนทางการเงินกู้ขนาดเล็ก เทคโนโลยี และการจัดการ สามารถเป็นผู้ประกอบการได้ เมื่อประชาชนสร้างงานเองได้ ก็ไม่ต้องรอให้ใครมาจ้าง จึงไม่มีการว่างงานและการตกงาน หนังสือเล่มล่าสุดของเขาชื่อ **“โลกสามศูนย์”** หมายถึง

- ความยากจนเป็นศูนย์
 - การว่างงานเป็นศูนย์
 - การปล่อยมลภาวะเป็นศูนย์
- เขาเชื่อว่าเป็นอารยธรรมใหม่

ระบบเศรษฐกิจมหภาคแบบบูรณาการ ระบบเศรษฐกิจมหภาคก็มีความจำเป็นที่ทุนขนาดใหญ่และการจัดการที่เข้มแข็ง เปรียบเสมือนหลอดเลือดใหญ่ ที่สามารถเกื้อกูลระบบเศรษฐกิจเพื่อความทั่วถึง ๒ ระบบข้างต้นได้ ระบบเศรษฐกิจเพื่อความทั่วถึงที่แข็งแกร่งก็เป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจมหภาค

ระบบเศรษฐกิจทั้ง ๓ จึงเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ประจุห่วง ๓ วง ที่คล้องกันอยู่ตามรูปที่ ๒ ประกอบกันเป็นระบบเศรษฐกิจใหม่ ที่ทั่วถึงเป็นธรรมมีภูมิคุ้มกันและแข็งแรง

มรรควิธีที่ ๕

ฐานของประเทศแข็งแรง

โครงสร้างใดๆ ถ้าฐานกว้างและแข็งแรงก็จะมีความมั่นคง ประเทศก็เช่นเดียวกัน ฐานของประเทศคือชุมชนท้องถิ่น ทั้งประเทศมีชุมชน หรือหมู่บ้าน ประมาณ ๘๐,๐๐๐ ตำบล ประมาณ ๘,๐๐๐ ใน ๘๐๐ อำเภอ ๗๖ จังหวัด การพัฒนาอย่างบูรณาการของชุมชนของถิ่นทั่วประเทศจะรองรับประเทศทั้งหมดให้มั่นคง การที่วิกฤตโควิดคร่าประเทศไทยไม่ล้มก็เพราะการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว ซึ่งจะต้องดำเนินต่อไป และเข้มแข็งมากขึ้น

มรรควิธีที่ ๖

ระบบการศึกษาใหม่

ระบบการศึกษาที่ผิดที่ดำเนินมาประมาณ ๑ ศตวรรษเศษ ทำให้ประเทศไทยอ่อนแอ และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ประเทศวิกฤต เพราะการศึกษาที่เน้นการ “ท่อง” วิชาได้สร้างคนไทยที่ทำงานไม่เป็น คิดไม่เป็น จัดการไม่เป็น ขึ้นมาเต็มประเทศ อีกทั้งการที่เอา “วิชา” เป็นฐานของการเรียนรู้ โดยไม่ได้เอาความจริงของชีวิตและสังคมเป็นฐาน ได้สร้างคนไทยที่ไม่รู้ความจริงประเทศไทยขึ้นมาเต็มประเทศ ฉะนั้นชนชั้นนำทั้งหมดที่ผ่านการศึกษานี้คิดนี้มา เมื่อไปทำงานในตำแหน่งต่างๆ จึงทำอะไรไม่ถูก เพราะทั้งไม่รู้ความจริงและทั้งทำงานไม่เป็น คนได้ปริญญาแต่ว่างงานก็มีจำนวนมาก ระบบการศึกษาอย่างนี้ซึ่งก่อความเสียหายให้ประเทศเหลือคณานับ เพราะเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน คือแยกส่วนจากชีวิตไปเอาวิชาเป็นตัวตั้ง

ระบบการศึกษาใหม่ต้องเป็นระบบการศึกษาที่บูรณาการกับชีวิตและสังคม โดยเรียนรู้จากชีวิตจริง ปฏิบัติจริง คนเราเรียนรู้ได้ดีที่สุดจากการปฏิบัติ จึงต้องเปลี่ยนการเรียนจาก “ท่อง” เป็นการเรียนจาก “ทำ” การเรียนจากทำ ทำให้ทำเป็น ต้องสัมผัสอยู่กับความเป็นจริง ทำให้คิดเป็น และต้องมีการจัดการ ทำให้จัดการเป็น

ในวิกฤตโควิดคราวนี้สาธารถะได้เห็นว่**ภาคสาธารณสุข**แข็งแรงที่สุด และได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในการแก้วิกฤติ คนสาธารณสุขนั้น โดยธรรมชาติของงานเป็นพวกเน้นการทำ (action oriented) เรียนรู้จากการปฏิบัติ ทำให้สัมผัสอยู่กับความจริงของชีวิตและสังคม ไม่ใช่เน้นที่การใช้วาทกรรม หรือบรืภาษกรรมเหมือนคนบางกลุ่ม

การเรียนรู้จากการทำที่สำคัญที่เรียกว่า **Work-Based Learning = WBL** หรือการเรียนรู้ในฐานะการทำงาน หรือสหกิจศึกษา การเรียนรู้จากการทำงานทำให้มีรายได้ไปด้วย เรียนรู้ไปด้วย สร้างเศรษฐกิจไปด้วย และเป็นการประกันว่าไม่มีการตกงาน เพราะมีงานทำตั้งแต่ยังเรียนอยู่แล้ว ระบบการศึกษาทั้งหมดต้องปรับเปลี่ยนตัวสู่ WBL โดยเร็ว

กระทรวงศึกษาธิการควรปรับบทบาทจากการควบคุมการศึกษา มาเป็นบทบาททางนโยบาย ปล่อยให้การจัดการการศึกษาเป็นเรื่องของชุมชนท้องถิ่น และภาคส่วนต่างๆ ในสังคม ภาคธุรกิจควรเข้ามามีบทบาทสำคัญในเรื่องการพัฒนาคน โดยสรุประบบการศึกษาที่ดีต้องเป็น

Education For All = การเรียนรู้ของคนทั้งมวล

All For Education = ระดมสรรพกำลังทั้งมวลเพื่อการเรียนรู้
(ไม่ใช่ห้องเรียนและครูเท่านั้น)

Education Cure All = การศึกษาแก้ปัญหาทั้งหมด (ไม่ใช่แค่ท่องวิชา)

การศึกษาจึงต้องบูรณาการกับการพัฒนาอีก ๗ ด้าน ครูทั้ง ๘ ต้องบูรณาการอยู่ในกันและกันได้แก่

**เศรษฐกิจ – จิตใจ – สังคม – สิ่งแวดล้อม – วัฒนธรรม –
สุขภาพ – การศึกษา – ประชาธิปไตย**

ไม่ใช่แยกตัวเป็นเอกเทศอยู่กับการท่องวิชาอย่างที่แล้วมา อันเป็นการศึกษาที่อยู่นอกสังคม คือไม่รู้ร้อนรู้หนาวกับสังคม ไม่รวมทุกข์ร่วมสุขกับสังคม ไม่รวมแก้ปัญหาจึงอ่อนแอ เปลี่ยนมาเป็นการศึกษาที่อยู่ในสังคมจึงจะแข็งแรง

ในการนี้กระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม ควรมีนโยบายที่ ๑ มหาวิทยาลัย / ๑ จังหวัด คือแต่ละจังหวัดให้มีอย่างน้อย ๑ มหาวิทยาลัย รับผิดชอบในการร่วมพัฒนาอย่างบูรณาการโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง

มรรควิธีที่ ๗

พลังทางศาสนา

ทุกศาสนาสอนเรื่องความเมตตา การอยู่ร่วมกัน ความมีจิตใจสูง ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่
ต้องการของโลกยุคใหม่หลังโควิด ซึ่งเป็นโลกแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล พลังทางศาสนา
ซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญในการพัฒนา

เฉพาะพุทธศาสนา ประเทศไทยมีวัดประมาณ ๓๐,๐๐๐ วัด พระสงฆ์ประมาณ
๒๕๐,๐๐๐ รูป สามเณรอีกประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ อีกพุทธธรรมก็เป็นปัญญาอันเลิศที่อยู่บนฐาน
ของความเป็นเหตุเป็นผล พุทธศาสนาจึงเป็นทรัพยากรหรือทุนเพื่อการพัฒนาขนาดมหึมา
เพื่อการพัฒนาประเทศไทย แต่ต้องการการจัดการที่ดี การบริหารของคณะสงฆ์เป็นการ
บริหารตามกฎหมาย กฎ ระเบียบ แบบราชการ ยังไม่ใช้การจัดการ (management)

ขอยกตัวอย่างการจัดการที่ดี ที่ทำให้หลักธรรมทางพุทธศาสนาเกิดประโยชน์ต่อสังคม
สูงยิ่ง คือ ที่มูลนิธิพุทธฉือจี้ ที่ได้หัวหน้า อันนี้ท่านธรรมจารย์เจิ้งเหยียน เป็นประธาน มีนักธุรกิจ
ที่มีศรัทธาเข้ามาช่วยจัดการอย่างเนียบมาก โดยท่านธรรมจารย์พูดแต่ธรรมะ โดยการจัดการ
ที่ดีมูลนิธิพุทธฉือจี้สามารถทำประโยชน์ต่อสังคมอย่างกว้างขวาง ด้วยหัวใจแห่งความเป็น
มนุษย์อันสูงส่งยิ่ง ปัญญาชนชาวพุทธทั้งพระและฆราวาส โดยเฉพาะที่มีฐานอยู่ที่
มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง ควรจะรวมตัวกันมองการพัฒนาเชิงระบบและการจัดการ เพื่อ
ขับเคลื่อนพลังทางพุทธศาสนา บูรณาการกับการพัฒนาทั้งหมด (ตามรูปที่ ๓) ลอง
จินตนาการดูว่าถ้าวัดทุกวัดมีการจัดการที่ดี พุทธศาสนากับการพัฒนามีพลังมหาศาล
เพียงใด

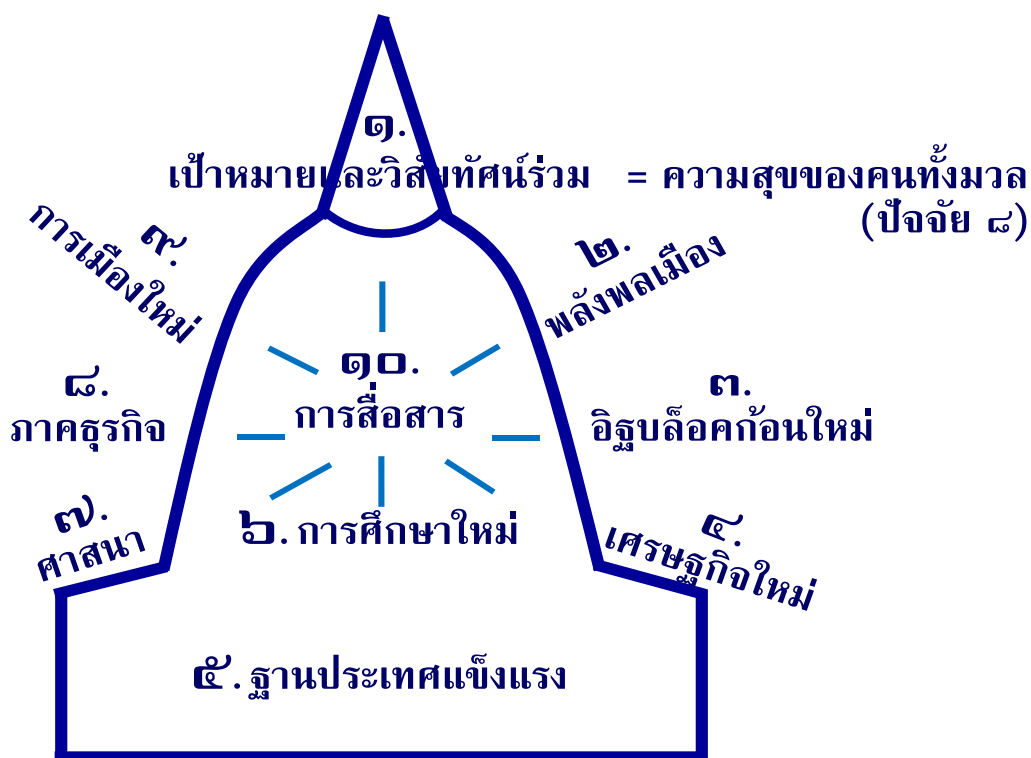
มรรคที่ดี ๘

ภาคธุรกิจเพื่อการพัฒนา

(Business for Development)

ภาคธุรกิจมีคนเก่งๆ มากที่สุดและมีสมรรถนะในการจัดการสูง จึงต้องเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาอย่างบูรณาการ ข้อผิดพลาดในวิกฤตก่อนโควิดก็คือการพัฒนาอย่างแยกส่วนในการพัฒนาหลังโควิดไม่ควรมีการคิดและทำแบบแยกส่วนอีกต่อไป ทุกภาคส่วนต้องเข้ามาบูรณาการกันเพื่อให้เกิดบูรณาภาพองค์รวม เพราะเราทั้งหมดเป็นชีวิตร่างกายเดียวกัน เมื่อมีบูรณาภาพก็มีดุลยภาพ เมื่อมีดุลยภาพก็มีความเป็นปรกติสุข หรือสุขภาพดีและอายุยืน ธุรกิจองค์รวม หรือธุรกิจบูรณาการ จะทำให้กระบวนการทั้งหมดเข้มแข็ง

รูปที่ ๓ ข้างล่างนี้แสดงความเชื่อมโยงของมรรควิธีทั้ง ๑๑

๑๑. สุขภาพคือทั้งหมด (Health is the Whole)

รูปที่ ๓ มรรควิธี ๑๑ ประการ ที่บูรณาการกันสร้างประเทศไทย
หลังโควิดเพื่อความสุขของคนทั้งหมด

มรรควิธีที่ ๙ การเมืองใหม่

การเมืองคือกระบวนการตัดสินใจนโยบายสาธารณะ นโยบายสาธารณะคือการตัดสินใจสูงสุดของประเทศว่าจะไปในทิศทางใด จะทำหรือไม่ทำอะไรและอย่างไร ซึ่งเป็นความเป็นความตายของประเทศ จึงต้องเป็นกระบวนการทางปัญญาสูงสุด

ในวิกฤตการณ์โควิด แสดงให้เห็นทั้งในประเทศและต่างประเทศว่า นักการเมืองที่มีอำนาจแต่ขาดความรู้ในเนื้อหาสาระย่อมแก่ๆ กังๆ ทำอะไรไม่ถูก ที่ว่าเป็นความเป็นความตายก็มีตัวอย่างให้เห็นในประเทศสหรัฐอเมริกาและในประเทศบราซิล ที่ประธานาธิบดีทั้ง ๒ ประเทศ ไม่ใช่หลักฐานข้อเท็จจริงและขาดปัญญา ทำให้ประชาชนต้องเจ็บป่วยล้มตายจำนวนมาก

เพราะฉะนั้นประเทศไทยหลังโควิด การเมืองไม่ควรจะเน้นที่รูปแบบ วาทกรรม และการคิดเชิงโค่นล้มกันไปมา โดยปราศจากปัญญาในกระบวนการนโยบายสาธารณะ

เรื่องนี้ถ้าเข้าใจก็ไม่ยากอะไร

เพราะไม่เข้าใจเรื่องระบบและการจัดการ คิดว่าดีชั่วเป็นกรรมส่วนบุคคลจึงเน้นที่การชู้ นี้อ่าทอกันไปมา ซึ่งแก้ปัญหามิได้ จนขึ้นชื่อว่าคนไทยเหมือนไก่อยู่ในขงจิกตีกันรำไป แต่จิกตีกันเท่าใดก็ออกจากขงไม่ได้ เพราะ “ขง” คือโครงสร้างอันแน่นหนา

เราสามารถออกแบบระบบและการจัดการ ให้การเมืองอยู่ในกระบวนการพัฒนา นโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วมครบวงจร ที่ภาคส่วนต่างๆ รวมทั้งรัฐสภา ครม. องค์กร ชุมชนท้องถิ่น ประชาชน ภาควิชาการ สื่อมวลชน ฯลฯ มีส่วนร่วม ตั้งแต่สังเคราะห์นโยบาย ไปจนถึงการปฏิบัติ และการประเมินผลการปฏิบัติตามนโยบาย โดย**ออกกฎหมายสมัชชา พัฒนานโยบายสาธารณะแห่งชาติ** เมื่อมีระบบและกระบวนการจัดการเช่นนี้ ระบบการเมืองก็จะกลายเป็นระบบประชาธิปไตยฐานกว้างที่ใช้ปัญญาสูงสุด เข้ามาแทนที่การเมืองเรื่องอำนาจ วาทกรรม บริภาษกรรม และการโค่นล้มแบบเก่าๆ ที่ทำให้บ้านเมืองติดกับอยู่ช้านาน เรื่องนี้จะเขียนอธิบายรายละเอียดเป็นต่างหากออกไป

มรรควิธีที่ ๑๐

พลาคุณภาพของการสื่อสารที่ดี

การสื่อสารที่ดีสามารถกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในทุกมรรควิธี ตั้งแต่ ๑ ถึง ๑๑ ต้องมีระบบและการจัดการ ที่สามารถก่อตัวคนที่มีสมรรถนะในการเข้าใจปัญหาของบ้านเมืองทั้งหมด และนำมาคิดเรื่องการสื่อสารทุกรูปแบบและทุกช่องทาง ทั้งทางการเขียน วิทยุ โทรทัศน์ โซเชียลมีเดีย ทางศิลปะแขนงต่างๆ รวมทั้งละคร และภาพยนตร์ดีๆ ประเทศมีสมรรถนะในการผลิตภาพยนตร์ดีๆ ที่คนอยากดูกันทั่วประเทศ ดูแล้วเกิดความบันเทิงใจอย่างใหญ่หลวงและปัญญา แพลตฟอร์มทางการสื่อสารที่ดี จะเป็นเครื่องมือทักทอพลังบวกในสังคมไทย ให้เป็นพลังสร้างสรรค์อันมหาศาล ผู้เชี่ยวชาญเรื่องนี้จึงควรรวมตัวร่วมคิดร่วมทำ เรื่องพลังของการสื่อสารเพื่อพัฒนาประเทศไทย

มรรควิธีที่ ๑๑

สุขภาพคือทั้งหมด

(Health is the whole)

เราได้พูดกันมานานพอสมควรแล้วว่า สุขภาพไม่ใช่เรื่องของหมอหมอยกยาโรงพยาบาลเท่านั้น แต่บูรณาการอยู่ในเรื่องของการพัฒนาชีวิตและสังคมทั้งหมด หรือสุขภาพคือทั้งหมด- Health is the whole แต่ก็ยังมีผู้เข้าใจน้อย แต่วิกฤติโควิดคราวนี้แสดงให้เห็นคนทั้งโลกเห็นว่า Health is the whole จริงๆ เพราะมันเกี่ยวกับทุกแง่มุมของชีวิตและสังคม ทั้งสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การสื่อสาร การศึกษา การทูต ไม่เว้นใครหรืออะไร ถ้าเราอ่านหนังสือพิมพ์จะเห็นว่ามีเรื่องเกี่ยวกับโควิดทุกหน้า และในทุกคอลัมน์ก็ได้สุขภาพคือทั้งหมดจริงๆ

และในวิกฤติโควิดคราวนี้ สังคมหันมาเห็นคุณค่าว่าระบบสุขภาพที่แข็งแรงมีบทบาทที่สำคัญในการหยุดยั้งโควิด ในระบบสุขภาพมีโครงสร้าง บุคลากร และความรู้มากมาย ถ้าทั้งหมดเข้าร่วมกับอีก ๑๑ มรรควิธี เป็นมรรคสมังคมีทั้ง ๑๑ มรรค ร่วมกันสร้างสรรค์ประเทศไทย ตามเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วม คือการสร้างสุขภาพหรือสุขภาพวะของคนทั้งมวล โดยทำปัจจัย ๘ แห่งสุขภาพวะให้ถึงพร้อม เราก็จะมีพลังขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายมากขึ้น (ดูรูปที่๓)

๕.

ประเทศไทยในระยะเปลี่ยนผ่าน (Thailand in Transition)

ที่กล่าวถึงมรรควิธี ๑๑ ประการ ในการพัฒนาประเทศไทยไปสู่ยุคใหม่หลังโควิด เป็นการกล่าวค่อนข้างสมบูรณ์แบบเชิงอุดมคติ ซึ่งต้องการความเข้าใจของสังคมในทุกภาคส่วน

ในทางปฏิบัติในสถานการณ์จริงเฉพาะหน้า หรือประเทศไทยในระยะเปลี่ยนผ่าน น่าจะมีการปฏิบัติใน ๕ เรื่อง ดังต่อไปนี้

- (๑) **ทำอย่างเคย** เรื่องนี้เป็นธรรมดาที่หนีไม่พ้น เพราะเคยทำอะไรก็ต้องทำอย่างนั้นไปก่อน แต่มันจะไม่เหมือนเดิม อาจพบว่าทำไม่ได้ หรือทำไม่ได้ผลเหมือนเดิม ก็ขอให้ศึกษามรรควิธี ๑๑ ประการที่กล่าว เพื่อการปรับตัวและร่วมสร้างสังคมมาชีพดังในข้อ (๒) ถัดไป
- (๒) **ระดมสร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่** ทุกคนต้องกินต้องใช้ วิฤตเศรษฐกิจจากวิกฤตโควิด กระทบการมีกินมีใช้ เพราะฉะนั้นภาระเร่งด่วนที่สุดของประเทศหลังโควิด คือระดมสร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่ให้ทุกคนรอบคร้วมีกินมีใช้ ทุกภาคส่วน ทุกพื้นที่ ต้องระดมกันสร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่ ตามระบบเศรษฐกิจใหม่ที่กล่าวถึงในมรรควิธีที่ ๔ การทำเรื่องนี้จะเป็จุดคานงัดไปสู่การพัฒนาอื่นๆ ทุกเรื่อง
- (๓) **ทุ่มเทเป็นมหาอำนาจทางการเกษตรและอาหารไทย** วิกฤติโควิดทุบเศรษฐกิจแบนหมดทั่วโลก มีความไม่แน่นอนสูงว่าอะไรจะฟื้นตัวได้หรือไม่ได้อย่างไรและแค่นั้น แต่ที่แน่นอนคือโลกจะ**วิกฤตอาหาร** และอาหารเป็นจุดแข็งทางวัฒนธรรมของไทย เพราะฉะนั้นประเทศไทยจะต้องทุ่มเทเต็มที่ที่จะเป็นมหาอำนาจทางการเกษตร มีข้าวและผลไม้เป็นตัวนำ และอาหารไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จะต้องมีบทบาทนำ ทั้งทางนโยบายและวิชาการให้เรามีผลผลิตสูง แปรรูปได้ เก็บได้คงทน packaging ดี ส่งไปขายทั่วโลกได้ ผลไม้ไทยที่น่ากินจะต้องไปขายได้ทั่วโลก อาหารฮาลาลปัตตานีควรจะเป็นแบรนด์ที่ขายในโลกมุสลิม ๑,๕๐๐ ล้านคนได้ และกระจายรายได้ให้คนมุสลิมใน ๓

จังหวัดชายแดนภาคใต้ทุกคน และให้ทุกคนภูมิใจในการเป็นเจ้าของบริษัทฮาลาล
ปัตตานีที่เป็นแบรนด์ดังของโลก

อาหารไทยเป็น ๑ ใน ๕ อาหารโลกอยู่แล้ว คือ จีน ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส อิตาลี
และไทย นอกจากนั้นยังเป็นอาหารสุขภาพ ต้องทุ่มเททำให้ดีให้อาหารไทยขายได้ดีทั่วโลก
แล้วส่งรายได้กระจายกลับให้ถึงเกษตรกรไทยทั่วประเทศ

เรื่องผลิตภัณฑ์การเกษตรและอาหารไทยถ้าทำให้ดีจะสร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่
ประเทศไทย

- (๔) **ระดมสร้างการเรียนรู้ในฐานการทำงาน (Work-Based Learning) หรือสหกิจศึกษา** ก่อนโควิดก็มีปัญหาบัณฑิตตกงานอยู่แล้ว เพราะการศึกษาแบบ “ท่อง” ได้สร้างบัณฑิตที่ทำงานไม่เป็นขึ้นมาเต็มประเทศ ดร.สัมพันธ์ ศิลปนาฏ ได้พยากรณ์ว่าภายใน ๕ ปี ๗๓ เปอร์เซนต์ ของคนที่ทำงานอยู่จะตกงาน เพราะการนำระบบอัตโนมัติ ไรบอต และAIเข้ามาใช้ หลักสูตรที่มีอยู่จะปรับตัวไม่ทัน ปัญหาบัณฑิตว่างงานและคนว่างงานจากวิกฤติเศรษฐกิจเป็นปัญหาใหญ่ สิ่งที่จะปรับไปสู่ระบบการศึกษาใหม่ที่เร็วที่สุด คือระดมกันสร้างสหกิจศึกษา หรือการเรียนรู้ในฐานการทำงาน เพราะจะแก้ปัญหาคือบัณฑิตตกงาน การว่างงาน และวิกฤติเศรษฐกิจพร้อมกันไปทันที
- (๕) **คนในวงการต่าง ๆ ควรรวมตัวร่วมคิดรวมทำเป็นกลุ่ม ๆ** เพื่อร่วมคิดในประเด็นที่ว่า ประเทศไทยหลังโควิดควรเป็นอย่างไร เรื่องใดที่พบว่าดีและควรปฏิบัติก็รวมตัวกันไปขับเคลื่อนเรื่องนั้นๆ โดยการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ การรวมตัวร่วมคิดร่วมทำ เรื่องทิศทางการพัฒนาประเทศไทยหลังโควิด จะเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเกิดพลังปัญญาาร่วม (Collective wisdom) ที่จะขับเคลื่อนประเทศไทยยุคใหม่ ให้เป็นประเทศแห่งความสุขและความดีงาม ตามเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมที่ร่วมกันสร้าง

๖.

สรุปประเทศไทยหลังโควิด

โควิดนำมาซึ่งวิกฤตก็จริง แต่วิกฤตก็เป็นโอกาสของการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น ที่ตามปกติเปลี่ยนไม่ได้ ระหว่างวิกฤตโควิดเราได้เห็น**สปิริตคนไทยยามวิกฤติ**

ตามปกติคนไทยไม่ค่อยมีวินัย ไม่ค่อยรวมตัวกันเพื่อส่วนรวม ใช้ความเห็นมากกว่าใช้ความรู้ ข้าราชการไม่ค่อยกระตือรือร้นในการทำหน้าที่ แต่ยามวิกฤติโควิดสิ่งเหล่านี้เปลี่ยนไปหมด คนไทยมีวินัยยิ่ง รวมตัวกันต่อสู้ภัยจากโควิด ช่วยเหลือกันทุกวิถีทาง ใช้คนที่มีความรู้ และรู้ว่าต้องใช้ความรู้ ทุกภาคส่วนก็มั่นใจจะร่วมด้วยช่วยกัน นี่คือน**สปิริตคนไทยยามวิกฤติ** และสปิริตเช่นนี้ทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ควบคุมโรคโควิด-19 ได้ดีจนชื่อเสียงกระฉ่อนไปทั่วโลก

ถ้าเราใช้เรื่องนี้เป็นแรงบันดาลใจว่า **คนไทยและประเทศไทยต้องทำอะไร ให้ดีที่สุด - The Best of Thailand** ในทุกสิ่ง ให้การทำได้ดีสุดเป็นแบรนด์ของประเทศไทย แล้วใช้สปิริตความดีของคนไทยที่ค้นพบในวิกฤตโควิด ขับเคลื่อนทิศทางการพัฒนาประเทศไทยหลังโควิดไปสู่ยุคใหม่แห่งความรุ่งเรือง คนไทยจะสามารถร่วมกันสร้างประเทศไทยที่ดีงามให้เป็นประเทศที่น่าอยู่ที่สุดในโลก ให้ลูกหลานของเราได้อยู่ร่วมกันบนดินแดนของบรรพบุรุษแห่งนี้ ด้วยความภาคภูมิใจและมีศักดิ์ศรี มีสันติสุข ชั่วกาลนาน